

APIE J. JABLONSKIĮ

J. LAZAUSKAS

Kai mokiausi pradinėje mokykloje, mokytojas keletą mokinių padarė Daukšių bažnyčios „klapčiukais“. Tarp jų ir mane. Šitai mūsų likimui turėjo didelę reikšmę.

Visų pirma pramokome lotyniškai. Kartais man atrodydavo, kad lotynų kalba labai panaši į lietuvių kalbą.

Vargamistra lotyniškai skundžiasi:

— Juoda duona, juoda duona, bene dirseta?

O kunigas teisinasi:

— Mergos kaltos, mergos kaltos, kad neišsijojo. . .

Bet dar svarbiau, kad pramokome lietuviškai geriau kalbėti ir rašyti, ko mokykloje tada (prieš 1905 m.) nemokydavo. Daukšiuose tuo metu buvo vikaru kunigas Jonas Totoraitis. Jis, mums nesuprantamais sumetimais, rinkdavo ir liepdavo mums užrašinėti pasakas, dainas, raudas, mįsles, priežodžius ir patarles (šis žodis, bent man, buvo nežinomas). Tautosakos prirašėme po nemažą pluoštą ir taip įpratome reikšti mintis lietuvišku raštu, o drauge ir žodžiu.

Iš visa ko supratau, kad gerai kalbėti ir rašyti galima išmokti iš gramatikos. Vieną kartą mama mane, jau paūgėjusį, nusivežė į Starapolę (t. y. į Marijampolę, dab. Kapsuką). Žiūriu, knygyno lange — „Lietuviškos kalbos gramatika“. Kad ji parašyta P. Kriaušaičio, aš į tai tada nekreipiau dėmesio. Įėjęs paklausiau, kiek ta gramatika kaštuoja. Atsakė, kad 75 kapeikas. Nubėgęs tas kapeikas iš mamos išsiprašiau. Einu drąsiai į knygyną ir prašau gramatikos. Bet pardavėjas, į mane, piemeniškai apsiirengusį, keistai pažiūrėjęs, paklausė: „Vaikeli, gi ar tu suprasi?“, ir man tos gramatikos nedavė. Taigi pirmutinė mano neakivaizdinė pažintis su Jonu Jablonskiu man labai nenusisekė: negavau gramatikos ir dar buvau vaikelio pavadintas.

Su P. Kriaušaičio gramatika susipažinau (pasiskolinęs iš Juozo Geniušo brolio Jono) jau baigęs Veiverių mokytojų seminariją ir išmokęs J. Damijonaičio gramatiką. Tuo metu jau žinojau, kas yra tas Kriaušaitis: tai Rygiškių Jonas, Jonas Jablonskis.

Su Jonu Jablonskiu susipažinau 1919 metų pabaigoje. Mano kalbos bagažą tada sudarė beveik tik jo vieno veikalai ir straipsniai, kuriuos aš akylai sekdavau ir jų turinį stengdavausi įsidėmėti. Bet šiaip pažinojau tik vieną savo gimtąją kapsų tarmę. Apie kitas tarmes beveik jokio supratimo neturėjau ir norėjau, kad visi lietuviai kapsiškai kalbėtų. Apie kalbotyrą taip pat turėjau labai mažą supratimą. Jeigu kalbiniu atžvilgiu būčiau buvęs geriau pasirengęs, tai mano pažintis su Jonu Jablonskiu būtų buvęs daug vaisingesnė. Vis dėlto mano likimui ši pažintis buvo labai reikšminga, nors ji buvo gana trumpa: su Jonu Jablonskiu jo bute mačiau ir kalbėjau tik keletą kartų (šešis ar septynis).

Pirmą kartą pas J. Jablonskį užėiti mane paskatino susidomėjimas balsių rašybos istorija. Niekur negalėjau gauti P. Kriaušaičio gramatikos. Tai užėjau pas patį autorių. Autorius, sužinojęs mano reikalą, kreipdamasis į sūnų, paliepė:

— Paduok, Jonai.

Jonas padavė ir prie stalo pasodino. Kas man buvo įdomu ir reikalinga, nusirašiau. J. Jablonskis, mane stebėdamas, ėmė teirautis, kas aš toks, ką aš veikiu, kam man tos senos gramatikos reikia, kas paskatino tokiais dalykais domėtis. Aš jam trumpai papasakojau visą istoriją, kaip rinkau pasakas ir dainas, kaip susidomėjau gramatika ir jos klausimais, šiuo metu balsių rašybos istorija. Padėkojau. Paprašiau, kad leistų užėiti kitą kartą.

— Prašau,— atsakė J. Jablonskis,— bene čia vienas užėina. Nenorėk, kad aš pas Tamstą ateičiau. Žinai, kad nepaeinu.

Kitus kartus eidavau pas J. Jablonskį gerokai pasirengęs ir susirašęs spręstinus klausimus. Stengdavausi jį kuo mažiausiai trukdyti ir kuo greičiausiai palikti ramybėje, bet ne visados pasisekdavo, nes J. Jablonskis įsileisdavo į įvairius samprotavimus ir imdavo klausinėti. Nepatogu būdavo pamesti ir išeiti, ir audiencija kartais prasitęsavo. Vieną kartą išėidamas atsiprašiau, kad jį taip varginu ir ilgai trukdau.

Man beatsiprašinėjant, J. Jablonskis pasakė:

— Nieko, nieko. Tamsta keli klausimus, dėl kurių verta pagalvoti.

Iš tikrųjų tie klausimai ne visada būdavo rimti. Priežastis — per daug primityvi mano kalbinė kultūra. Daugiausia liedsdavau sintaksės dalykus, po jų — morfologijos ir akcentologijos, pagaliau terminologijos.

Pavyzdžiui, nagrinėdavome tokių rūšių sakinius:

Kad gavus gerą derlių, dirvą reikia tręšti ne bet kaip, o atsižvelgiant į tai, kokių augalams reikalingų medžiagų dirvoje trūksta.

Kad *kad gauti* netaisyklinga, žinojau seniai, tai ir neklausiau. J. Jablonskis sakė, kad ir *kad gavus* čia netinka, o tinka sakinyje: *Kad čia kur*

pinigų gavus! Mano sakiniui geriausiai tinka *norint gauti*. Be to, sakė, kad mano sakinyje geriau tiktų *kurių*, o ne *kokių*.

Daktaras N. N. susirinkimui pirmininkavo užkimęs, kas daugeliui nepatiko: skauda gerklę — tylėk.

Dėl šio sakinio konstrukcijos taisyklingumo Jablonskis abejojo. Jos neneigė, bet patarė per daug dažnai tų *kas, ko, dėl ko* ir t. t. nevartoti. Per dažnai vartojamas ir geriausias dalykas pasidaro įkyrus. Pavyzdžiui, *-uotė* (tada labai dažnai laikraštinių vartojama). Kuo ji dėta? Bet kai girdi vis *-uotė*, tai įgrysta be galo. *Rikiuotė* — suprantamas dalykas, ji kariuomenei būtinai reikalinga. Tačiau kuriems galams mums reikalinga *organizuotė*?

Čia priklauso anksti grįžtantieji paukščiai kaip vieversiai varnėnai ir kt.

Nurodžiau, kad tokiais atvejais lenkai labai dažnai vartoja *jak*. J. Jablonskis mane įspėjo, kad tai dar nieko nereiškia. Kalbose yra paralelizmų. Į mano sakinį jis norėjo įterpti žodį *antai*, bet aš nenorėjau sutikti, kad būtinai tas *antai* čia reikalingas. Juk mintis ir be jo visiškai aiški, o minties aiškumas — svarbiausia. J. Jablonskis per daug nesispyrė.

Aš, būdamas kapsas patriotas, gyniau žodžius: *lietuovys, žvirblys, garys* (gandro reikšme). *Jiega*, frazė *iššoko per langą, o ne pro langą*.

J. Jablonskis man paaiškino, kad jei būtų *lietuovys*, tai būdvardis *lietuviškas* būtų kirčiuojamas taip, kaip būdvardis *gyvuliškas*, t. y. būtų kirčiuojamas jo pirmasis skiemuo: *gyvulys — gyvuliškas, lietuovys — lietuviškas*. Man tai buvo didelė naujiena. Be to, J. Jablonskis paaiškino, kad nereikia vis būti šikibusiam į savo parapiją. Juk Lietuvoje yra daug parapijų, reikia paklausti, kaip ir kitur kalbama. Šis paaiškinimas man buvo labai naudingas: jis praplėtė mano kalbos akiratį. Ėmiau labiau domėtis kitomis tarmėmis. Supratau, kad negalima visų lietuvių priversti kalbėti lygiai taip, kaip kalbama Daukšiuose. Kad reikia mums, visiems lietuviams, bendros kalbos, žinojau ir be J. Jablonskio. Tik jis mane įtikino, kad, tokią kalbą kuriant, be kompromisų apsieiti negalima.

Frazė *prie kambario temperatūros ar prie 18° temperatūros* J. Jablonskiui buvo nepriimtina, nors aš nurodžiau, kad latviai tokiais atvejais vartoja *pie*. Bet jei vienas nosį piaunasi, tai dar nereiškia, kad ir aš turiu piautis. Galima sakyti *kambario temperatūroje, 18 laipsnių temperatūroje* (plg. *tokiame šaltyje kas gali eiti*).

Varginau didįjį kalbininką ir dėl *-aitė* ir *-aitė*. Sutikau, kad kai kurie seni žmonės apie Vilkaviškį sako *mergaitė, mergaitės*, bet jauni visi taria *mergaitė, mergaitės*. Ir taip jų įprasta, kad tam įpročiui nėra prasmės priešintis. J. Jablonskis tylėjo, bet iš visa ko buvo matyti, kad jis nenori su manim sutikti. Išėjęs pagalvojau, kad mano argumentas labai silpnas. Juk žmonės į daug ką yra įpratę, bet tai nereiškia, kad visi žmonių įpročiai ar papročiai geri.

Problemos, kaip kirčiuoti būdvardžius su galūne *-inis*, mudu abu nepajėgėme išspręsti, nors ir bandėme.

Pagaliau, ar galimi terminai: *sunkiaveži i ir lengvavežiai* arkliai?

Gal ir galimi, bet tai nereiškia, kad jie vartotini. Juk turime termi-

nus — *sunkieji ir lengvieji arkli i*. Tai kam mums reikia tų *sunkiavežių ir lengvavežių* arklių?

J. Jablonskis patarė, naujus žodžius darant, žiūrėti, ar jie reikalingi ir ar jie tinka prie kitų žodžių, prie visos kalbos. *Sunkiavežys, lengvavežys* tiktų (plg. *laisvamanys*, arba *laisvamanis*), bet jie nereikalingi. Po pasikalbėjimų su J. Jablonskiu mano žodžių kalimo menas patobulėjo. Išmokau plačiau naudotis analogijomis.

Gana įdomus buvo bene paskutinis mano atsilankymas pas J. Jablonskį. Radau kažką užėjusį su rankraščiu. Laukiau kitame kambaryje, bet durys buvo atdaros, J. Jablonskį gulintį mačiau ir girdėjau, ką jis kalba.

— Bet jau... Kas negali dainuoti — nedainuoja, kas nemoka groti — negroja, kas nemoka šokti — nešoka. O rašyti rašo visi: kas moka ir kas nemoka. Jeigu Tamsta nemoki, tai ir nerašyk.

Lankytojo, matyti, taip pat būta nepėsčio. Jis atskirto:

— Jeigu visi taip galvotų, kaip Tamsta, tai mes jokių vadovėlių neturėtume.

Senelis tik vikst į kitą pusę nusigrįžo ir tyli. Lankytojui, matyti, taip pat pasidarė nesmagu. Jis pasėdėjo, patylėjo ir, pasakęs „sodie!“, pro mane išėjo.

Toks įvykis mane nejaukiai nuteikė. Bėgčiau atgal pro duris, bet nepatogu. O nieko nėra, tik aš ir jis. Pagaliau jis nusiramino ir mane pas save pakvietė. Bet aš, sukimšęs į kišenę visą klausimų virtinę, tik paklausiau, kuriai paradigmai priskirtinas toks ir toks (nepamenu, koks) žodis, atsiprašiau, atsisveikinau ir išsprukau.

Jau anksčiau buvau pastebėjęs, kad senelio sveikata kaskart silpnesnė, todėl paskutinius ketverius jo gyvenimo metus pas J. Jablonskį nesilankiau.

Dotnuvoje, Žemės ūkio technikume, naudojausi dideliu autoritetu ir pagarba. Buvau priimtas su didžiausiu visų palankumu, ir tas palankumas nedilo. Man šis reiškinys buvo nesuprantamas. Juk aš 1924 metais buvau paprastas liaudies mokytojas, joks mokslinčius, joks kalbininkas. Lietuvių kalbą mokytojų seminarijoje ir žemės ūkio technikume dėščiau, nes nebuvo lietuvių kalbos mokytojų. Patsai technikumus tokio mokytojo ilgai neturėjo. Bet to neturėjimo mano orumui pagrįsti nepakako. Argi technikumui personalui lietuvių kalba tokia brangi?

Visai neseniai atsitiktinai paslaptį atskleidė St. Mastauskis. Girdi, kai iškilo mano kandidatūra į technikumą lietuvių kalbos mokytojus, tai technikumą direktorius A. Rukuiža nuvyko pas J. Jablonskį pasiteirauti, ko aš esąs vertas. J. Jablonskis kuo gražiausiai apie mane atsiliepė ir pasakė: „Jūs jį griebkite, jeigu tik jis pas jus eina“. Direktorius visa pranešė pedagogų tarybai ir tarybą labai teigiamai mano atžvilgiu nuteikė. Štai kuo buvo pagrįstas mano kalbininkiškas autoritetas.

Žinok, žmogus, kam kada turi būti dėkingas!